

Παναγία η Φανερωμένη: Η Ιστορία μιας εμβληματικής Μονής

/ [Ιερές Μονές](#)

©Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Ιεραπότνης & Σητείας

- **Του Χριστόφορου Χαραλαμπάκη, Ακαδημαϊκού, Προέδρου της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής και του Ριζαρείου Ιδρύματος**

Ο Δημήτρης Λ. Παπαδάκης, φιλόλογος – πρώην λυκειάρχης, γεννημένος στη Βασιλική, υπήρξε καθηγητής μου στο Γυμνάσιο Ιεράπετρας και διατηρώ με συγκίνηση άριστες εντυπώσεις από τον υπέροχο αυτό Δάσκαλο, Επιστήμονα και Άνθρωπο. Με το ήθος και την ευγένεια ψυχής που τον διακρίνει, όπως και με την ανεπιτήδευτη σεμνότητά του, μας καθοδηγούσε και μας ενέπνεε. Ακόμα σήμερα, στην αρχή της δέκατης δεκαετίας του βίου του, παραμένει αμείωτο το ερευνητικό του πάθος και συχνά κατατρύχεται με λεπτομέρειες που έχουν πάψει να απασχολούν όχι λίγους σύγχρονους ερευνητές. Κάτω από αντίξοες συνθήκες

παρουσίασε εξαιρετικό ερευνητικό έργο. Αναφέρω δύο μόνο παλαιότερα επιτεύγματά του: Το περιοδικό «Κρητικοί ορίζοντες» και το βιβλίο του «Πατρίδες του πόθου και της σιωπής» στο οποίο αποτυπώνει με ζωηρά χρώματα τα βιώματα προσκυνηματικής εκδρομής του 1984 και τις πικρές μνήμες του ξεριζωμού. Εκδόθηκε στο Ηράκλειο το 1989 από τον Σύλλογο Μικρασιατών Κρήτης «Ο Άγιος Πολύκαρπος», του οποίου ο συγγραφέας υπήρξε γενικός γραμματέας. Το «Βιογραφικό» του (σσ. 455-461), από το οποίο θα πρότεινα να ξεκινήσει όποιος πάρει στα χέρια του το λαμπρό αυτό τόμο, επιβεβαιώνει τις διαχρονικές ερευνητικές ανησυχίες ενός επιστήμονα που δεν τον έφθειρε η σκληρή μάχιμη εκπαίδευση. Τα φιλολογικά του γονίδια κληρονόμησε ο οδοντίατρος γιος του Λουκάς, βαθυστόχαστος ποιητής και συγγραφέας σημαντικών βιβλίων και μελετών με πρωτότυπο φιλολογικό και ιστορικό περιεχόμενο.

Επιστέγασμα της πνευματικής του προσφοράς αποτελεί το σπουδαίο έργο Η Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης Ιεράπετρας, Ιεράπετρα 2025: Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Ιεραπύτνης και Σητείας. Πρόκειται για ένα καλαίσθητο τόμο 478 σελίδων μεγάλου μεγέθους, καρπό πολύμοχθων και πολυετών ερευνών, με πλούσιο έγχρωμο και ασπρόμαυρο εικονογραφικό και φωτογραφικό υλικό. Την επιμέλεια έκδοσης και την προετοιμασία εκτύπωσης είχε ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Ιεραπύτνης και Σητείας κ. Κύριλλος ο οποίος μας έχει συνηθίσει, εδώ και πολλά χρόνια, σε ποιοτικές και υψηλής αισθητικής εκδόσεις.

Το «Προλογικό σημείωμα» του Σεβασμιωτάτου (σσ. 7-9) αποτελεί την καλύτερη εισαγωγή για τον αναγνώστη. Δικαίως χαρακτηρίζει την ιστορική αυτή Μονή «προπύργιο του Χριστιανισμού και σεμνείο της ορθοδόξου πνευματικότητας», τονίζοντας ότι «η ύπαρξη και προσφορά της παλαιόφατης Ιεράς Μονής μαρτυρείται από την ύστερη βυζαντινή περίοδο, το έτος 1282, όταν στο μοναστήρι συγκεντρώθηκαν όλοι οι αρχηγοί της Κρήτης, προκειμένου να αποφασίσουν για το μέλλον του αγώνα τους εναντίον των Ενετών κατακτητών». Απονέμει, επίσης, το δίκαιο έπαινο στο συγγραφέα για το εμβριθές πόνημά του. Ο θεολογικός λόγος του Ιεράρχη μας εναρμονίζεται με το λογοτεχνικό ύφος, όπως επιβεβαιώνει το ακόλουθο απόσπασμα (σ. 7): «Όποιος επισκέπτεται την περίπυστη Μονή Παναγίας Φανερωμένης έχει την αίσθηση ότι αναβαπτίζεται στα νάματα της αμώμητης πίστης και στις παραδόσεις του Γένους μας και αντλεί πολλή και ανεξήγητη δύναμη εξ ύψους. Αισθάνεται ότι η Υπεραγία Θεοτόκος, 'η ελπίς, η σκέπη, η καταφυγή, το αγαλλιάμά' μας, βρίσκεται μέσα στο ιερό σπήλαιό της».

Με μια πρώτη ματιά στα «Περιεχόμενα», διαπιστώνει κανείς εύκολα την άψογα δομημένη αυτή μονογραφία. Σε δώδεκα κεφάλαια καλύπτεται όλο το εύρος των θεμάτων που σχετίζονται με την εμβληματική Μονή: Οι ονομασίες και η ίδρυσή

της, το κτιριακό της συγκρότημα και τα εξωμοναστηριακά κτίσματα, οι κληρικοί που την υπηρέτησαν και την υπηρετούν, η κτηματική της περιουσία, η θρησκευτική και εθνική προσφορά της, η ίδρυσή της, έγγραφα, ενθυμήσεις, κειμήλια και βιβλία της Μονής, η λειτουργία της στο πέρασμα του χρόνου, η σχέση της με άλλες Μονές και, τέλος, παρουσίαση και σχολιασμός πολύτιμων σχετικών κειμένων. Πολύ χρήσιμος είναι ο Πίνακας με «Λέξεις της κρητικής διαλέκτου». Η παρατιθέμενη βιβλιογραφία είναι εντυπωσιακά πλούσια. Υπάρχει αναλυτικό «Ευρετήριο» (σσ. 465-475) το οποίο είναι απαραίτητο για πρακτικούς και ερευνητικούς λόγους, και παρ' όλα αυτά απουσιάζει συχνά από σοβαρά επιστημονικά έργα.

Η λαϊκή προφορική παράδοση για την ίδρυση της Μονής συνοψίζεται στην περιγραφή (σ. 17), το 1968, της 93χρονης γιαγιάς του συγγραφέα, όπως της τα είχε διηγηθεί η μητέρα της.

Μεγάλο γλωσσικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το όγδοο κεφάλαιο (σσ. 275-315) στο οποίο παρατίθενται έγγραφα, όπως ακριβώς έχουν διασωθεί, πολύ σωστά χωρίς καμιά διόρθωση των λαθών. Ενδεικτικό απόσπασμα (σ. 276): 1836 = απρηλληου επαρχία μαιραμπέλο του χορίου σκινιά ...θηγάτιρ, φοτησι, η μάρτιρες. Οι σημειώσεις και τα επεξηγηματικά σχόλια που ακολουθούν διευκολύνουν τον αναγνώστη ο οποίος συχνά προσκρούει σε υπέρμετρες ερμηνευτικές και ετυμολογικές δυσκολίες. Με αφορμή τα επώνυμα Κουτουλάκης, Βαρδαβάκης, ο συγγραφέας τονίζει σωστά (σ. 281): «Παλαιότερα υπήρχε η γνώμη ότι οι Τούρκοι, για να ταπεινώσουν τους Κρητικούς, επέβαλαν στα επώνυμά τους την υποκοριστική κατάληξη -άκης». Για το θέμα αυτό, την οριστική απάντηση έδωσε ο Δικαίος Βαγιακάκος στην τεκμηριωμένη εισήγησή του στο Δ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο του 1976 με θέμα «Η ονοματολογική κατάληξη -άκης εις την διάλεκτον της Κρήτης και της Μάνης».

Σχετικά με την ετυμολογία της λέξης μινρέλο (σσ. 439-440), οι παλαιότερες προτάσεις είναι εσφαλμένες. Δεν ανάγεται ούτε στη μορία «ιερή ελιά της Αθηνάς», ούτε στις «μούρες» των παλιών ελαιόδεντρων, ούτε στο γαλλικό morelle, ιταλικό morella «στύφνος». Πρόκειται για το βενετικό morello «κομμάτι από κλαδί δέντρου», σύμφωνα με μαρτυρία του Αγάπιου Λάνδου (17ος αιώνας), όπως σώζεται στο διασημότερο έργο του «Γεωπονικόν». Εξέδωσε, επίσης, το «Θεοτοκάριον: ωραιότατον και χαρμόσουνον. Το πριν επιμελώς συγγραφέν εκ των του Αγίου Όρους Βίβλων παρά Αγαπίου Μοναχού του Κρητός». Η συλλεκτική έκδοση του 1815 στη Βενετία είναι τώρα δωρεάν προσβάσιμη στο διαδίκτυο. Ευκαιριακά αναφέρω εδώ ότι τα οικογενειακά ονόματα Μινρέλος, Μινρελάτος, Μινρελάκης ανάγονται στο ιταλικό morello που σημαίνει «μαυριδερός, μελαμψός».

Ο Άγιος Νεκτάριος, επί δεκατέσσερα συναπτά έτη Διευθυντής της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, συνέθεσε στο εκεί ησυχαστήριό του ένα από τους ωραιότερους θεομητορικούς Ύμνους της Ορθοδοξίας, που είναι γνωστός στην εξαίσια μελοποίηση της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας ως «Αγνή Παρθένε, Δέσποινα». Ο μη λειτουργικός αυτός Ύμνος κυκλοφορεί σε πολλές συγκλονιστικές εκτελέσεις. Παραθέτω ενδεικτικά το δεύτερο μέρος από τη β΄ Ωδή:

Έκλαμπροτέρα ούρανών, φωτὸς καθαρωτέρα, Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε.

Τῶν ούρανίων στρατιῶν, πασῶν ἁγιωτέρα, Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε.

Υπολογίζεται ότι υπάρχουν χιλιάδες θεοτοκωνύμια («προσωνύμια που αποδίδει η εκκλησιαστική και λαογραφική παράδοση στη Θεοτόκο: Γλυκοφιλούσα, Ευαγγελίστρια, Μεγαλόχαρη, Μυρτιδιώτισσα, Πορταίτισσα, Φανερωμένη». (Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών). Λέγονται και θεομητορικά προσωνύμια. Πολλά από αυτά είναι ναωνύμια.

Από τις περίπου διακόσιες «Παναγίες φανερωμένες» της Ελλάδας (στην Κύπρο είναι ονομαστή η ομώνυμη Παναγία στην παλιά πόλη της Λευκωσίας), η τεχνητή νοημοσύνη απαριθμεί τις δέκα σημαντικότερες: Λευκάδας, Σαλαμίνας, Ναυπλίου, Ιεράπετρας, Τράχηλα Σητείας, Νάξου, Βουλιαγμένης, Ξυλοκάστρου, Νέας Σκιάωνης Χαλκιδικής, Νέας Αρτάκης. Η κατάταξη καθορίστηκε με σαφώς οριοθετημένα κριτήρια: παλαιότητα, εθνική δράση, πανελλήνια απήχηση, προσκυνηματική κίνηση, θαυματουργική παράδοση. Ανεξάρτητα από την αξιοπιστία των αλγορίθμων, το βέβαιο είναι ότι η Ιερά Μητρόπολις Ιεραπότνης και Σητείας, με «σήμα κατατεθέν» στην επίσημη ιστοσελίδα της τη Μονή της Παναγίας Φανερωμένης, είναι ίσως η μοναδική που διαθέτει δύο πανελλαδικής εμβέλειας ιστορικές Μονές με την ίδια ονομασία.

Η «άσπιλη, αμόλυντη, άφθορη, άχραντη, αγνή Παρθένος, θεόνυμφη Δέσποινα», η Παναγία η Φανερωμένη, η Μητέρα του Θεού, παραμένει εσαεί «ή τῶν ἀπηλπισμένων μόνη ἐλπίς καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια», σκέπη και καταφύγιο για κάθε χριστιανό, ιδιαίτερα στα χρόνια του ψυχρού ορθολογισμού που ο άνθρωπος γίνεται ολοένα και πιο απάνθρωπος, ξεχνώντας ότι είναι «σκιάς όναρ» και ως φθαρτό σώμα, χωρίς την ψυχή, η απόλυτη ασημαντότητα στο ουράνιο Σύμπαν.